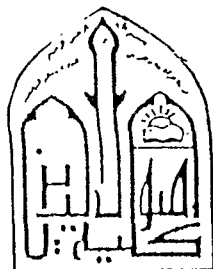

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۱۱۰۸

۱۳۸۲ / ۱۰ / ۳۰

دانشکده اصول الدین

فرز اطلاعات مدرک علمی ایران
تمتیه مدرک

قم

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

ترجمه و تحقیق تفسیر صافی تألیف مولی محسن فیض کاشانی

(جزء ۳۰ قرآن کریم)

استاد راهنما

آقای دکتر محمد کاظم شاکر ۱۳۸۲ / ۱۰ / ۳۰

استاد مشاور:

حجه الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی

نگارش: حسین متقی

سال تحصیلی: ۷۷-۷۸

نیمسال: پنجم

۸۱۱۵۸

با درود و سلام به محضر سید رسل خاتم النبیین محمد مصطفی صلی
الله علیه و آله و سلم و اهل بیت برگزیده اش، این مختصر را به محضر
مقدس قطب عالم احوال حجت خداوند منان امید مستضعفان آخرین امام
شیعیان امیر المومنان حجه بن الحسن العسکری امام زمان عجل الله تعالی
فرجه الشریف تقدیم می نمایم.

حسین منلی

سیاسگزاری

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس خداوندی را که برای تزکیه و تعلیم انسانها خاتم انبیا محمد صلی الله علیه و اله را برگزید و خاندان او را از هر رجسی پاک نمود تا اسوه بشریت باشند. از کلیه عزیزانی که در جهت آشنایی حقیر با کتاب الهی قرآن عظیم راهنمایم بوده اند و در تدوین این نوشتار نقش داشته اند، پدر و مادرم، معلمین و استادان بزرگووارم، اعضای خانواده، خصوصا استادان دانشکده اصول الدین قم و استاد راهنمایم جناب آقای دکتر شاکر و استاد مشاورم جناب حجه الاسلام والمسلمین دکتر عابدی و هم چنین موسس جلیل القدر دانشکده اصول الدین قم حضرت آیه الله علامه مرتضی العسکری و حضرت آیه الله معرفت تشکر و قدر دانی می نمایم.

چکیده:

این پایان نامه شامل ترجمه جزء ۳۰ قرآن کریم از تفسیر صافی مرحوم مولی محسن فیض کاشانی است .

تفسیر صافی یکی از تفاسیر روایی شیعه می باشد و روایات اهل بیت علیهم السلام را که در تفسیر آیات قرآن در کتب مختلف روایی یا تفسیری آمده است جمع آوری و در ذیل آیات آورده است .

مؤلف در توضیح مفردات از تفسیر انوار التنزیل و اسرار التأویل قاضی ناصرالدین ابوسعید عبدالله ابن عمر شیرازی بیضاوی استفاده نموده است .

منابع روایی فیض در این تفسیر کتب روایی شیعه از جمله اصول ، فروع و روضه کافی و بعضی از آثار شیخ صدوق و شیخ مفید و تفاسیر مجمع البیان و قمی می باشد . هدف مؤلف در تفسیر صافی تفسیر آیات قرآن کریم به کمک روایاتی است که از طریق محدثین شیعه از اهل بیت علیهم السلام ، رسیده است .

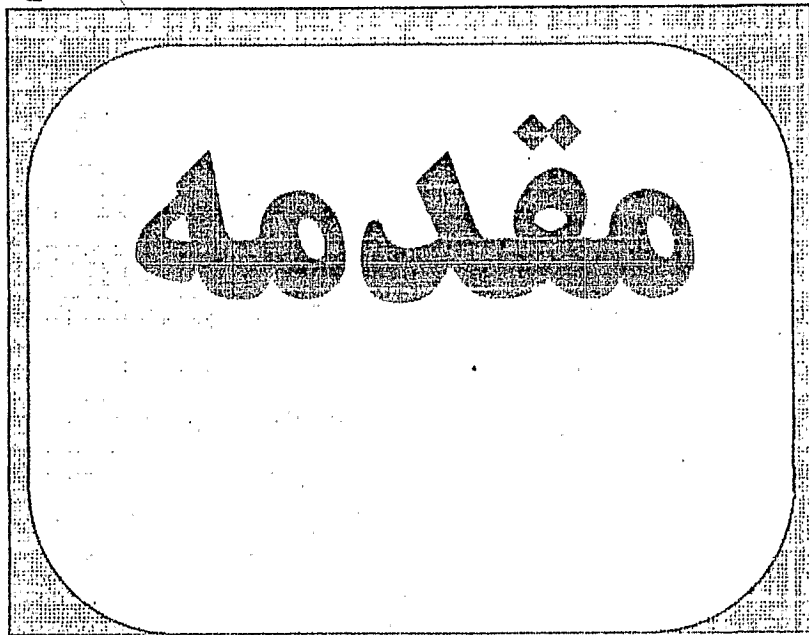
در این پایان نامه از تفسیر پنج جلدی صافی که در ایران (مشهد و تهران) و لبنان مکرر به چاپ رسیده است استفاده شده و صفحات ۲۷۲ الی ۳۹۸ جلد پنجم آن ترجمه گردیده و مشخصات مرجع روایت نیز در پاورقی ها ذکر شده است .

کلید واژه ها :

قرآن - تفسیر قرآن - تفاسیر شیعه - تفاسیر روایی شیعه - تفسیر صافی - ترجمه تفسیر صافی - فیض کاشانی .

صفحة	عنوان
١	مقدمه
٨	تفسير سورة النبأ
٢٤	تفسير سورة النازعات
٣٧	تفسير سورة العبس
٥٠	تفسير سورة التكوير
٥٩	تفسير سورة الانفطار
٦٩	تفسير سورة المطفين
٨٤	تفسير سورة الشقاق
٩٣	تفسير سورة البروج
١٠٦	تفسير سورة الطارق
١١٤	تفسير سورة الاعلى
١٢٢	تفسير سورة الغاشيه
١٣١	تفسير سورة الفجر
١٤٣	تفسير سورة البلد
١٥١	تفسير سورة الشمس
١٥٨	تفسير سورة الليل
١٦٧	تفسير سورة الضحى
١٧٣	تفسير سورة الشرح
١٧٩	تفسير سورة التين
١٨٥	تفسير سورة العلق
١٩٤	تفسير سورة القدر
٢٠٠	تفسير سورة البينه
٢٠٦	تفسير سورة الزلزله

٢١٣	تفسير سورة العاديات
٢٢٥	تفسير سورة القارعه
٢٢٩	تفسير سورة التكاثر
٢٣٩	تفسير سورة العصر
٢٤٣	تفسير سورة الهمزه
٢٤٨	تفسير سورة الفيل
٢٥٤	تفسير سورة القريش
٢٥٩	تفسير سورة الماعون
٢٦٣	تفسير سورة الكوثر
٢٦٨	تفسير سورة الكافرون
٢٧٢	تفسير سورة النصر
٢٧٦	تفسير سورة المسد
٢٨١	تفسير سورة الاخلاص
٢٩٠	تفسير سورة الفلق
٢٩٦	تفسير سورة الناس
٣٠٠	منابع و مأخذ
٣٠٥	چكیده لاتین

" بل هو آياته بيناته في صدور الذين اوتوا العلم" (۱)

"قال ابو عبد الله عليه السلام : هم الائمة" (۲)

مقدمه :

بسم الله الرحمن الرحيم

"الحمد و الثناء لعين الوجود و الصلوات و السلام علي واقته وواقته"

الشهود و علي آله امراء المعبود"

آنچه در این مجموعه از نظر خوانندگان عزیز می گذرد ، ترجمه ، تفسیر جزء ۳۰ قرآن کریم از تفسیر " صافی " تألیف فیلسوف و فقیه و محدث بزرگ شیعی ، موفی محسن ملقب به فیض کاشانی است . (۳)

انتخاب این موضوع بعنوان پایان نامه علاوه بر اینکه امکان استفاده از این تفسیر را برای فارسی زبانان فراهم می آورد ، می تواند معرف یکی از شیوه های تفسیر قرآن کریم یعنی شیوه " تفسیر روایی " باشد (۴)

البته جهت ترجمه و بررسی تفسیر صافی و شیوه تفسیری مؤلف آن تألیفاتی انجام گرفته است ولی ترجمه جزء ۳۰ قرآن کریم از این تفسیر تا هنگام انتخاب موضوع پایان نامه ملاحظه نگردید .

اینک برای آشنایی اجمالی با مرحوم فیض کاشانی (ره) شرح حال مختصری از نامبرده تقدیم می گردد :

" محمد بن شاه مرتضی ابن شاه محمود ، ملقب به محسن معرف به ملا محسن فیض کاشانی ، عالم ربانی ، فاضل صمدانی ، عارف سبحانی از اجلای علمای امامیه در قرن

۱- سوره عنکبوت آیه ۴۹

۲- رک مولي محسن فیض کاشانی تفسیر صافی ج ۱ ص ۲۰ مقدمه دوم از انتشارات مکتبه الصدر ایران - تهران -

ناصر خسرو تاریخ چاب ۱۳۷۴ " آنها ائمه علیهم السلام هستند"

۳- رک همان مقدمه ائمه آقای دکتر عباس ترجمان

۴- رک همان مقدمه ائمه آقای دکتر عباس ترجمان

یازدهم هجری قمری و در عهد شاه عباس ثانی می زیسته است .
 او را حکیمی متکلم ، متأله ، ادیب و شاعر ماهر و جامع علوم عقلیه و نقلیه ، و در تفضلن به معسانی
 احادیث اخبار دینیه بی نظیر دانسته اند " (۱)
 ((وفات فیض به سال هزار ونود یکم هجرت در سن هشتاد و چهار سالگی در کاشان واقع شد و قبر
 وقبه او مشهور به کرامت و معروف به مزار است .
 محفی نماند که پدر فیض نیز از اکابر علما و فضل او مشهور بود ، کتابخانه ای عالی داشته است)) .
 (۲)

تالیفات فیض کاشانی

فهرست تالیفات فیض راتا ۲۰۰ کتاب دانسته اند ، از جمله تفسیر صافی که تألیف آن در سال
 ۱۰۷۵ هـ . ق به اتمام رسیده است . و تفسیر اصفی که تلخیص کتاب صافی است و تفسیر دیگری به
 نام مصفی ، و وافی که مشتمل بر احادیث کتب اربعه و توضیحاتی در مورد آن است ، و کتاب شافی که
 گزیده ای از کتاب وافی است از دیگر تالیفات نام برده می باشد . (۳)
 تالیفات دیگر فیض در موضوعات فقه ، کلام ، عرفان ، اخلاق ، شعر و شرح حال و دیگر علوم
 اسلامی می باشد . (۴)

-
- ۱- رک میرزا محمد علی مدرسی ریحانه الادب ص ۳۶۹ جاب انتشار خیام
  - ۲- رک عالم جلیل و محدث فاضل مرحوم حاج شیخ عباس قمی ، هدیه الاحباب ص ۲۲۵ جاب مؤسسه انتشارات
 امیر کبیر تهران سال ۱۳۶۳
  - ۳- حکیم فیض کاشانی - کتاب ده ر ساله ص ۸ الی ۲۷ تحقیق و بررسی مرکز تحقیقات علمی و دینی امام امیر المؤمنین
 مدین اصفهان
  - مرحوم فیض در رساله " شرح الصدر " و " الاتصاف " شرح حال خود را همراه با سیر تحولات فکری خود نگاشته
 است ، که در صفحات ۴۷ الی ۷۳ و ۱۸۳ الی ۱۹۹ کتاب فوق آمده است .
  - ۴- رک همان

تفسیر صافی :

از تفاسیر مهم روایی شیعه تفسیر صافی است که مفسرین از آن بسیار استفاده کرده اند. مؤلف، در مورد علت نامگذاری این تفسیر می گوید: "این تفسیر صافی نامیده شد بدلیل پاکی آن از کدورت از آراء عامه" (۱)(۲)

او در بیان علت تألیف این تفسیر می گوید: "و ای برادران آنچه را که از تفسیر قرآن سؤال نموده بودید آنچه که به ما از سخنان ائمه معصومین رسیده است، را با کمی بضاعت و دانش کم در این فن به اندازه توان در دسترس شما قرار می دهم که "الما مور معذور و المعسور لا یترک بالمعسور" (۳)

[آب دریا را اگر نتوان کشید پس به قدر تشنگی باید چشید]

این تفسیر چندین بار چاپ شده است، از جمله: الف. چاپ رحلی و سنگی، انتشارات اسلامیة تهران به خط همدانی.

ب: چاپ جدید بیروت همراه با تعلیقات و تصحیح

ج: دوره ۵ جلدی تفسیر صافی از انتشارات کتابخانه صور تهران و چاپ مؤسسه الهادی قم در رمضان سال ۱۴۱۶ (ه. ق.) مطابق با سال ۱۳۷۴ (ه. ق.) با تصحیح و تعلیق علامه شیخ حسین اعلمی و مقدمه آقای دکتر عباس ترجمان (۴) که در تدوین این مجموعه از این چاپ استفاده شده است (۵) و قسمتهایی از آن با تفسیر صافی با قطع گرفتگی و چاپ سنگی، که در مطبعه آقا میرزا علی اصغر و بدستکاری آقا میرزا حسن در سال ۱۳۳۴ ه. ق چاپ شده است، مقابله گردیده است. (۵)

۱- فیض کاشانی - تفسیر صافی ج ۱ ص ۱۲

۲- به نظر می رسد بر خلاف نظر مؤلف بزرگوار این تفسیر خالی از آراء عامه نیست و بعضی از روایات آن باید با همان روشی که فقهای بزرگ روایات فقهی را مورد بررسی قرار می دهند مورد بررسی قرار گیرد.

۳- فیض کاشانی - تفسیر صافی ج ۱ ص ۸ مقدمه مؤلف

۴- رك همان مقدمه آقای دکتر عباس ترجمان

۵- تفسیر صافی یا تصحیح، تعلیق شیخ حسین اعلمی در ۵ جلد در بیروت و مشهد به همین شکل چاپ شده است.

مؤلف در آغاز تفسیر صافی مقدماتی را بیان کرده است که بیانگر شیوه تفسیری و عقاید فیض در مباحث علوم قرآنی است. این مقدمات با استناد به احادیث و روایات منقول از اهل بیت علیهم السلام می باشد. (۱)

فیض می گوید: زمینه [ورود به تفسیر] را با دوا زده مقدمه مهم فراهم می نماید و پس از آن ان شاء الله تفسیر آیات را آغاز می کنیم.

مقدمه اول - در بیان بعضی از احادیثی که در سفارش به تمسک به قرآن و فضل آن وارد شده است.

مقدمه دوم - در روایانی که علم به همه آیات قرآن را در نزد اهل بیت علیهم السلام می داند.

مقدمه سوم - در اینکه قرآن در شأن کسانی از اهل بیت علیهم السلام نازل شده است و سر این مطلب.

مقدمه چهارم - در وجوه مختلف معنی آیات، از تفسیر و تأویل، ظاهر و باطن، حد و مطلع، محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ و غیره و تحقیق در معنی متشابه و تأویل آن.

مقدمه پنجم - در بیان روایاتی که تفسیر به رأی را منع می کند و سری که در آن است.

مقدمه ششم - در آنچه که در مورد جمع قرآن، تحریف، و کم و زیاد شدن قرآن وارد شده است و تأویل آن (۲)

مقدمه هفتم - در اینکه قرآن ((تبیان کل شیء)) است و بحث در معنای آن.

مقدمه هشتم - در اقسام آیات و اینکه دارای بطون و تأویلات است، و در انواع لغات (لهجه ها) و اختلافات قرائات و اعتبار آن.

مقدمه نهم - در روایات مربوط به زمان نزول قرآن و بحث در مورد آن.

۱- رک تفسیر صافی ج ۱ ص ۱۲ و ۱۴

۲- مسأله تحریف قرآن و کم و زیاد شدن آن را محققین شیعه مردود دانسته و آن را نمی پذیرند. گرچه روایاتی در این مورد در کتب شیعه و سنن وارد شده است. اساتید بزرگوار ما حضرت علامه آیت الله مرتضی العسکری در کتاب القرآن الکریم و روایات المدرستین و حضرت آیت الله معرفت در کتاب صیانه القرآن من التحریف این موضوع را مورد نقد و بررسی قرار داده اند.

مقدمه دهم - در تمثیل قرآن در قیامت و شفاعت قرآن از اهلش و ثواب حفظ و تلاوت آن.
مقدمه یازدهم - در کیفیت تلاوت قرآن و آداب تلاوت .

مقدمه دوازدهم - در بیان اصطلاحات تفسیری مؤلف در تفسیر آیات که باید با بصیرت
ویاری خداوند و فهم و بینشی باشد که او عنایت کند .
بعضی از منابع مورد استفاده مؤلف تفسیر صافی :

۱- **تفسیر قمی** : این تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم بن هاشم قمی از عالمان و

فقیهان نامدار شیعه است . تاریخ تولد و وفات او مشخص نیست . او را از اعلام قرن سوم و
چهارم هجری قمری می دانند (۱)

این تفسیر را تلیق املانات علی بن ابراهیم به شاگردش ابوالفضل العباس و تفسیر
ابوالجارود دانسته اند . (۲)

تفسیر قمی مورد استفاده بیشتر مفسرین شیعی بوده است ، ولی بعضی از محققین به دلیل
مجهول بودن ابوالفضل العباس بن محمد علوی آن را فاقد اعتبار دانسته اند . (۳)

۲- **تفسیر مجمع البیان** : تألیف ابو علی امین الاسلام فضل بن حسن طبرسی از اعلام
تشیع و از معاصران زمخشری صاحب تفسیر کشاف و میبدی صاحب کشف الاسرار است او
در سال ۴۶۹ یا ۴۶۸ متولد و در سال ۵۴۸ (هـ . ق) وفات یافت . (۴)

۱- رک مقدمه قمی ج ۱ - ص ۱۰۹ از انتشارات مؤسسه دارالسرور بیروت لبنان تصحیح و تعلیق سید طیب
موسوی جزایری - بنقل از الفهرست .

۲- رک آیه الله محمد هادی معرفت صیانه القرآن من التحریف

۳- طبع و نشر مؤسسه نشر اسلامی وابسته - جامعه مدرسین حوزه علمیه قم چاپ دوم تاریخ چاپ ۱۴۱۸
(هـ . ق) ص ۲۲۹

۳- رک همان ص ۲۳۰

۴- رک خرمشاهی بهالذین قرآن شناخت ص ۲۹۰ و ۲۹۱ تهران ؛ طرح نو ، ۱۳۷۴

تفسیر مجمع البیان در ده مجله می باشد ، و نظمی متین و بی سابقه دارد . بحث از قرائت ، لغت و معنی و تفسیر را ذیل هر گروه از آیات آورده است . این تفسیر مهمترین و معتبرترین تفسیر قدیم شیعه امامیه محسوب می شود و مورد توجه علمای الازهر مصر قرار گرفته است . (۱)

۳- **تفسیر عیاشی** : تالیف ابونصر محمد بن مسعود بن محمد بن عیاش عراقی کوفی سمرقندی که تفسیر او نخست مطابق مذهب عامه بوده است ، ولی پس از هدایت به مذهب تشیع از فقها و مفسرین بزرگ شیعه شد و تمامی ما ترک پدرش را در راه علم و حدیث خرج کرد . (۲)

۴- **تفسیر انوار التنزیل و اسرار التأویل بیضاوی** - با

مقایسه تفسیر بیضاوی و تفسیر صافی مشخص میشود که مرحوم فیض در تفسیر خود از تفسیر بیضاوی استفاده فراوان برده است و بیشتر عباراتی که در بیان مفهوم آیات قرآن در تفسیر صافی آمده است همان عبارات تفسیر بیضاوی است و تفاوت اندک بعضی از عبارات نشانگر دیدگاه شیعی مؤلف تفسیر صافی است .

گرچه مؤلف تفسیر صافی در بیان روایات از منابع روایی شیعی استفاده کرده است ، ولی بین تفسیر صافی و بیضاوی مشترکات فراوانی وجود دارد .

بدلیل اینکه میباید در این مجموعه مقایسه ای نیز بین تفسیر بیضاوی و تفسیر صافی انجام میگرفت ، مواردی را که مؤلف تفسیر صافی از تفسیر بیضاوی بهره گرفته است مشخص گردیده است ثبوت تفسیر بیضاوی را جمع بین تفسیر و تأویل و بر اساس سیره لغوی و اصول اهل سنت دانسته اند . (۲)

مؤلف این تفسیر قاضی عبد الله بن عمر بن محمد بن علی الفارسی الاشعری الشافعی ، مفسر ، متکلم اصولی است و تفسیر او ((انوار التنزیل)) که در

۱- رک همان

۲- شیخ عباس قمی هدیه الاحباب ص ۲۲۵

۳- رک شیخ محمد عبدالعظیم الزرقانی متاهل العرفان فی علوم القرآن چاپ دارالانکر بیروت ح ۲ ص ۴۹

حقیقت تهذیب کشف است. وفاتش در سنه (۶۸۵ هـ. ق) است. (بیضاء شهری است در فارس). (۱)

۵- کافی : کتاب اصول و فروع و روضه کافی که حاصل ۲۰ سال تلاش همراه با اخلاص ثقه الاسلام شیخ ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی متوفی ۳۲۸ یا ۳۲۹ (هـ. ق.) و یکی از کتب اربعه شیعه است که مورد استناد و استفاده فقهای شیعه میباشد. (۲) کتاب وافی مرحوم فیض شرح بر کتاب کافی است.

علاوه بر منابعی و مراجعی که اجمالاً معرفی گردید در تفسیر صافی از دیگر کتب روای شیعه نیز استفاده شده است که محل مناسب مورد اشاره قرار خواهد گرفت. در پایان لازم است دو نکته به عنوان تذکر بیان گردد.

۱- در مواردی که مرجع اصلی بعضی از روایات در دست رس نبود در پاورقی به کتاب شریف بحار النوار مرحوم مجلسی ارجاع داده شد است.

۲- در آغاز تفسیر هر سوره آیات آن سوره همراه با ترجمه استاد محمد مهدی فولادوند آمده است (۳)

از خداوند منان میخواهم مرا در انجام تکلیفی که بر عهده دارم یاری و هدایت نماید ان شاء الله.

۱- رک شیخ عباس قمی - هدیه الاحباب - ص ۱۲۶

۲- از مقدمه اصول کافی- با ترجمه و شرح سید جواد مصطفوی ، از انتشارات دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام ، اقتباس شده است .

۳- محمد مهدی فولادوند : ترجمه قرآن مجید تحقیق و نشر دارالقرآن الکریم دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی ؛ با خط عثمان طه .